Milliy cholg‘u ijrochiligi darslarini samarali tashkil etishning metodik asoslari: Innovatsion va integrativ yondashuvlar

Dadamirzayeva Gulshanoy To‘lanjon qizi
Qo‘qon universiteti, Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
gmail: gulshanoyergasheva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada uchinchi Renessans poydevorini yaratish sharoitida oliy pedagogik ta’lim muassasalarida milliy cholg‘u ijrochiligi (dutor, rubob, tanbur va b.) darslarini samarali tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari tadqiq etilgan. Muallif bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining professional ijrochilik hamda metodik tayyorgarligi muammosini xalqaro tajribalar (Ukraina va Xitoy oliy musiqa ta’limi tizimlari) tahlili asosida o‘rganadi. Maqolada milliy cholg‘u ijrochiligi faoliyatining strukturaviy va fiziologik xususiyatlari, an’anaviy xalq musiqasi va zamonaviy kompozitorlik asarlari sintezi hamda interfaol metodlar imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, talabalarning dunyoqarashini kengaytirishda integrativ va tizimli yondashuvlarning o‘rni hamda bo‘lajak mutaxassislarning metodik kompetentligini oshirish strategiyalari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: milliy cholg‘u ijrochiligi, musiqa ta’limi, metodik tayyorgarlik, integrativ yondashuv, innovatsion modellar, professional ijrochilik, tahliliy fikrlash, metodik kompetentlik.

Abstract. This article examines the scientific and methodical foundations of the effective organization of national instrumental performance (dutor, rubob, tanbur, etc.) classes in higher pedagogical educational institutions within the context of building the foundation for the Third Renaissance. The author explores the issue of professional performance and methodical preparation of future music teachers based on the analysis of international experiences, particularly the higher music education systems of Ukraine and China. The paper highlights the structural and physiological characteristics of national instrumental performance, the synthesis of traditional folk music and modern composer works, as well as the potential of interactive methods. Furthermore, the role of integrative and systems approaches in expanding students' worldviews and strategies for enhancing the methodical competence of future specialists are substantiated.

Keywords: national instrumental performance, music education, methodical training, integrative approach, innovative models, professional performance, analytical thinking, methodical competence.

Аннотация. В данной статье исследуются научно-методические основы эффективной организации уроков исполнительства на национальных инструментах (дутар, рубаб, танбур и др.) в высших педагогических учебных заведениях в условиях формирования фундамента Третьего Ренессанса. Автор изучает проблему профессиональной исполнительской и методической подготовки будущих учителей музыки на основе анализа международного опыта (систем высшего музыкального образования Украины и Китая). В работе освещены структурные и физиологические особенности национального инструментального исполнительства, синтез традиционной народной музыки и произведений современных композиторов, а также возможности интерактивных методов. Обоснована роль интегративного и системного подходов в расширении мировоззрения студентов и стратегии повышения методической компетентности будущих специалистов.

Ключевые слова: исполнительство на национальных инструментах, музыкальное образование, методическая подготовка, интегративный подход, инновационные модели, профессиональное исполнительство, аналитическое мышление, методическая компетентность.

O‘zbekiston Respublikasida uchinchi Renessans poydevorini yaratish sharoitida milliy madaniyat, san’at va yosh avlodning ma’naviy-estetik tarbiyasiga tub burilish yasovchi ustuvor vazifalar belgilab

berilgan. Mazkur vazifalar doirasida ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida, xususan, oliy pedagogik ta’lim muassasalarida milliy cholg‘u ijrochiligi (dutor, rubob, tanbur, nay, chang va h.k.) darslarining samaradorligini oshirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Milliy cholg‘u ijrochiligi nafaqat texnik ko‘nikmalarni shakllantirish vositasi, balki xalqning ko‘p asrlik qadriyatlari, falsafiy-estetik qarashlari va badiiy tafakkurini o‘zida mujassam etgan jonli merosdir. Biroq zamonaviy globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida milliy cholg‘u ijrochiligi pedagogikasida an’anaviy metodlar va zamonaviy talablar o‘rtasida muayyan nomutanosibliklar yuzaga kelmoqda. Bu esa ta’lim jarayonini tizimli va ilmiy-metodik jihatdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi.

Oliy musiqa ta’limi muassasalarida mutaxassislarni tayyorlash har doim ikki asosiy vektor atrofida quriladi: professional ijrochilik (vokal yoki instrumental) hamda metodik tayyorgarlik [Lobova et al., 2020] Xalqaro ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, musiqa o‘qituvchisining muvaffaqiyati nafaqat uning cholg‘uni qay darajada mukammal chalishida, balki ushbu mahoratni talaba yoki o‘quvchiga qanday metodologik usullar vositasida yetkazib bera olishida ham namoyon bo‘ladi. Lobova va uning hammualliflari (2020) ta’kidlaganidek, instrumental tayyorgarlik talabaning shaxsiy ijrochilik madaniyatini shakllantirishga xizmat qilsa, metodik tayyorgarlik o‘zgaruvchan ta’limiy muhit va normativ talablarga moslashuvchanlikni ta’minlovchi dinamik xarakterga egadir.

Ukrainalik tadqiqotchi N. Lavrentievaning instrumental-ijrochilik tayyorgarligi jarayonida ijodiy tafakkurni shakllantirish modeliga ko‘ra, interaktiv va kreativ pedagogik texnologiyalar talabalarning shaxsga yo‘naltirilgan ijrochilik uslubini yuzaga chiqaradi [Lavrentieva, 2016]. Bu yondashuv milliy cholg‘u ijrochiligi darslariga ko‘chirilganda, talabaning dutor yoki boshqa cholg‘uda shunchaki mexanik ravishda asar ijro etishini cheklab, uning musiqiy asarni chuqur tahlil qilishi va interpretatsiya (talqin) qilishi uchun imkoniyat yaratadi. Chen Bo (2017) o‘z tadqiqotida oliy ta’lim talabalarining instrumental darslarda ijrochilik-interpretatsion tayyorligini shakllantirish samaradorligini o‘rganib, dars jarayonida musiqiy-analitik fikrlash hamda refleksiya (o‘z-o‘zini baholash) qobiliyatini rivojlantirish muhimligini asoslagan. Demak, milliy cholg‘u darslarining tuzilishi talabada tahliliy va mustaqil fikrlashni uyg‘otishi zarur.

Milliy cholg‘u ijrochiligi darslarini tashkil etishda talabaning fiziologik va psixologik imkoniyatlarini hisobga olish fundamental metodik qoidadir. I. Kasilov (2017) instrumental-ijrochilik faoliyatining o‘ziga xos tuzilishini tahlil qila turib, quyidagi muhim komponentlarni ajratib ko‘rsatadi: ijrochilik apparatining fiziologik xususiyatlari, ijrochining polifonik fikrlashining shakllanishi, cholg‘u chalish jarayonida tizimli mashg‘ulotlar (repetitsiyalar) tizimi, musiqiy repertuarning bosqichma-bosqich murakkablashib borishi hamda turli janr va uslublardan keng foydalanish.

O‘zbek milliy cholg‘ulari, xususan, dutor ijrochiligi o‘zining shtrixlari, noxun urish texnikasi va barmoq applikaturasi bilan ajralib turadi. Bu dars beruvchi o‘qituvchidan dars o‘tish jarayonida har bir talabaning jismoniy-fiziologik imkoniyatlarini (barmoqlar uzunligi, mushaklar elastikligi) inobatga olgan holda individual yondashuvni talab qiladi (Lobova et al., 2020). Tizimli mashg‘ulotlar rejasini tuzishda S. Serhiienko (2017) taklif etgan ekologik-muhitli (environmental) yondashuv katta ahamiyat kasb etadi. Ya’ni, talabaning cholg‘u ustida mustaqil ishlashi uchun barcha zaruriy sharoitlar va raqamli resurslar bilan ta’minlangan ta’lim muhiti yaratilishi lozim. Bu jarayonda talabaning polifonik va garmonik tafakkurini o‘stirish maqsadida repertuarga faqatgina an’anaviy asarlarni emas, balki zamonaviy kompozitorlar tomonidan qayta ishlangan murakkab shakldagi asarlarni ham kiritish lozim [Kasilov, 2017].

Milliy cholg‘u pedagogikasida eng katta ziddiyatlardan biri — bu an’anaviy xalq musiqasi hamda zamonaviy g‘arb kompozitorlik texnikasi asosida yaratilgan asarlar o‘rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Xitoylik olim Guo-yangyang (2018) oliy ta’lim muassasalarida milliy cholg‘u darslarining innovatsion modellarini tadqiq qilib, jiddiy kamchilikni aniqlagan: ko‘plab oliygohlarda g‘arblashgan musiqa nazariyasi va garmoniya tizimi ustunlik qilishi oqibatida, talabalar milliy cholg‘ularning haqiqiy milliy burilishlari, lad xususiyatlari va estetik mohiyatidan uzoqlashib ketmoqdalar. Xalq musiqasi (1950-

yillargacha yaratilgan an’anaviy namunalar) va zamonaviy ijodiy kompozitsiyalarni (1950-yillardan keyingi texnik jihatdan murakkab asarlar) o‘zaro integratsiya qilish zarur (Guo-yangyang, 2018).

Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining dars o‘tish mahoratini shakllantirish bevosita metodik kompetentlikka borib taqaladi. Ye. Provorova (2018) ta’kidlashicha, metodik tayyorgarlik — bu shunchaki bilimlar majmuasi emas, balki motivatsion-qadriyatli, kognitiv-refleksiv, ijodiy-faoliyatli, emotsional-irodaviy va kommunikativ komponentlarni qamrab olgan dinamik butunlikdir. Musiqa o‘qituvchisi maktabga borganda milliy cholg‘uni bolalarga metodik jihatdan to‘g‘ri tushuntirishi uchun oliygohda unga tizimli, madaniy va integrativ yondashuvlar asosida ta’lim berilishi lozim [Ovcharenko et al., 2019].

Integrativ yondashuv milliy cholg‘u ijrochiligi pedagogikasining ajralmas qismidir. Zero, musiqa ta’limi pedagogika, psixologiya va professional san’at fanlari (solfejio, garmoniya, cholg‘ushunoslik, tarix) sintezidan iborat [Semko, 2018]. M. Semko (2018) ta’kidlaganidek, integratsiyaning nazariy darajasi talabaga dunyoning badiiy manzarasini yaxlit tushunishga yordam beradi. Milliy cholg‘u darsida chalinayotgan asar orqali talaba o‘sha davrning adabiyoti, tasviriy san’ati va tarixiy ijtimoiy muhitini ham his qila bilishi kerak. Bu yondashuv zamonaviy umumta’lim maktablarida joriy etilgan integratsiyalashgan “San’at” fani talablariga to‘la javob beradi [Lobova et al., 2020]. Tizimli yondashuv esa auditoriyada olingan nazariy bilimlarni mustaqil ish va maktablardagi pedagogik amaliyot bilan uzviy bog‘lashni ta’minlaydi.

XULOSA

Xalqaro ilmiy resurslar va ilg‘or pedagogik tajribalarni ilmiy tahlil qilish natijasida milliy cholg‘u ijrochiligi darslarini samarali tashkil etishning quyidagi metodik asoslari belgilandi:

Birinchidan, darslar individual va shaxsga yo‘naltirilgan bo‘lib, talabaning jismoniy-fiziologik hamda musiqiy-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi, repertuar tanlashda uning qiziqishlari va imkoniyatlari muvozanatga keltirilishi lozim. Ikkinchi dan, dars jarayoniga sof texnik mashqlardan tashqari asarlarni mustaqil interpretatsiya qilish va tahliliy fikrlash komponentlari keng kiritilishi zarur. Uchinchidan, milliy cholg‘u ta’limi tizimida an’anaviy xalq musiqasining qadimgi ohanglari hamda zamonaviy kompozitorlik asarlari integratsiyasi darsliklar yaratish darajasida ta’minlanishi kerak. To‘rtinchidan, talabalarning dars samaradorligini oshirish uchun ansambl shaklidagi jamoaviy jo‘rnavozlik hamda folklor resurslaridan unumli foydalanish, raqamli ta’lim muhitida mustaqil ish faoliyatini to‘g‘ri boshqarish yo‘lga qo‘yilishi shart.

Xulosa qilib aytganda, milliy cholg‘u ijrochiligi darslarini innovatsion yondashuvlar asosida isloh qilish bo‘lajak mutaxassislarning ham ijrochilik, ham metodik metakompetensiyasini yuzaga chiqaradi va milliy musiqiy merosimizning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Chen, B. (2017). Formation of the future music teacher's readiness for performing-interpretive activity in the process of instrumental learning (PhD thesis abstract). Kyiv.
2. Guo-yangyang. (2018). Research on Innovation Teaching Model of National Instrumental Music in Colleges and Universities. Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), 230, 383-386.
3. Kasilov, I. (2017). Specific features of students' performance while studying special disciplines in the main and additional instruments. Professional Music Education, 4(2), 75-79.
4. Lavrentieva, N. (2016). Formation of the future musical art teacher's creative thinking in the process of instrumental-performance training (Doctoral dissertation). Sumy State Pedagogical University.
5. Lobova, O., Ustymenko-Kosorich, O., Zavialova, O., & Stakhevych, O. (2020). Professional Performance and Methodological Training of Future Musical Art Teachers: A Theoretical Approach. Journal of History Culture and Art Research, 9(4), 37-46. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v9i4.2822

6. Ovcharenko, N., Matveieva, O., Chebotarenko, O., & Koehn, N. (2019). Methodological readiness of master's students of musical art: competence and activity components. Information Technologies and Learning Tools, 72(4), 165-174.
7. Provorova, Ye. (2018). Theory and practice of methodological preparation of the prospective teacher of music on the principles of the praxeological approach (Doctoral dissertation). Kyiv.
8. Semko, M. I. (2018). Integrated approach to teaching the subjects of the artistic and aesthetic cycles. Young Scientist, 5.2 (57.2), 122-126.
9. Serhiienko, S. (2017). Instrumental and performance training of the future teacher of musical art in the conditions of modern music making. Bulletin of Cherkasy National University: Pedagogical Sciences, 12, 122-129.